

Spänning och mödor med att utse folkbildare och förvillare

Dan Katz, ledamot i riksstyrelsen, beskriver beslutsprocessen som ledde fram till utnämningen av hårdrocksbandet Sabaton till Årets folkbildare och den diskussion som följde.

DEN 10: E JANUARI i år meddelade VoF sina utnämningar till 2022 års folkbildare och förvillare.

Som folkbildare utsågs hårdrocksbandet Sabaton. Motiveringen i pressmeddelandet lød:

”Sabaton får priset för att de framställer historiska skeenden på ett bra och korrekt sätt. De ger sin publik mer information än vad som ryms i deras sångtexter.

Det är inte unikt att skildra historiska händelser i sånger. Sabaton är dock medvetna om att de inte är historiker utan förlitar sig på den expertis som finns för att kunna skildra historiska skeenden

så korrekt som möjligt. De förstår också att historia är ett ämne där nya upptäckter kan innebära att vad vi vet idag kan ändras. Sina insikter förmedlar de till sin publik genom möjligheten till fördjupning, både med detaljerade artiklar på bandets hemsida och deras Youtubekanal Sabaton History Channel. Albumet The War to End All Wars släpptes under 2022 och skildrar första världskriget ur olika aspekter – från soldaters fador på leriga slagfält till det storpolitiska spelet bakom kulisserna. Sålunda har bandet under många år fått människor att intressera sig för historia och bättre förstå historia som vetenskap på ett sätt som ingen vanligtvis förväntar sig av musikartister.”

Föreningen gav också ett hedersomnämmande till journalisterna Matilda Skarehag och Eva Ejderholt som i *Nerikes Allehanda* med ett wallraffande reportage avslöjat alternativterapeuter.

Förvillarpiset gick till kvällstidningarna *Expressen* och *Aftonbladet* som i upprepade alarmistiska reportage spridit desinformation om sköldkörtelproblematik.

Vanligtvis får förvillarutmärkelsen större uppmärksamhet än folkbildarpiset, vilket kanske är mer i linje med den dramaturgi massmedia föredrar. Men denna gång var det folkbildarpiset som tog nästan all publicitet. Det är tveksamt om någon tidigare utmärkelse från föreningen har nått en så stor massmedial spridning. De flesta dagstidningar i landet rapporterade utmärkelsen. SVT:s Kulturnyheter och ett stort antal radiostationer gjorde inslag. Även internationellt uppmärksammades priset och journalister från bland annat England och Japan hörde av sig. En omvärldsbevakningstjänst som VoF använder sig av – All Ears – som söker av det som nämns om föreningen i både etablerade och sociala medier, rapporterade 900 omnämmanden under januari månad. Som jämförelse kan nämnas att siffran för månaden innan, december, var 51. All Ears beräknar även ett pr-värde på den massmediala uppmärksamheten. För december 2022 var det under en halv miljon kronor. För januari 2023 trettiofyra miljoner.

Att en så oväntad folkbildarpristagare som ett hårdrocksband fick mycket uppmärksamhet var inte förvånande. Men ganska snart efter att pressmeddelandet hade gått ut kom också kritik. Baserat på ett uttalande från en av Sabatons medlemmar 2016 väcktes en fråga om bandet försvarade Rysslands ockupation av Krimhalvön och invasion av övriga Ukraina. Styrelsen tog därför några dagar i anspråk för att noga undersöka saken och beslutade därefter, en vecka efter offentliggörandet av pristagaren, att utnämningen fick stå kvar. Både utnämningen, och beslutet

att inte dra tillbaka den, möttes av en hel del kritik – även internt inom VoF.

För att förklara hur styrelsens diskussioner gick, både inför och efter utmärkelsen, följer här en redogörelse för beslutsprocesserna.

Bedömning av kandidater till folkbildarpriset

Nomineringar till folkbildarutmärkelsen kommer in kontinuerligt till föreningen. Vissa nomineringar är mycket väl underbyggda med tydliga motiveringar till varför den nominerade är en värdig kandidat, ofta med länkar till böcker, artiklar eller inspelade publika framträdanden. Andra är mer kortfattade, i vissa fall bara med ett namn. Naturligtvis har väl underbyggda nomineringar en större möjlighet att få en rättvis bedömning, men alla noteras. Redan i början av november börjar styrelsen gå igenom de förslag som lämnats in under året. Nya kandidater kan fortfarande inkomma, men för att styrelsen skall kunna hinna göra en rimlig bedömning av alla potentiella pristagare sällas ett tiotal ut som starka kort. Dessa bedöms sedan genom att olika styrelsemedlemmar får i uppgift att göra en fördjupad undersökning av en eller flera nomineringar. Till hjälp tas

oftast externa experter inom de områden där respektive kandidat verkar. Föreningen har ett stort kontaktnät av forskare som kan tillfrågas och i vissa

Att en så oväntad folkbildarpristagare som ett hårdrocksband fick mycket uppmärksamhet var inte förvånande.

fall finns även egen kompetens. En ytterligare åtgärd är att söka av sociala medier, där föreningen har stor hjälp av den omvärldsbevakningstjänst som vi abonnerar på. Det mesta som skrivs och sägs om kandidaterna noteras. Vi vill få en god bild av vad en potentiell pristagare har utträttat, och naturligtvis också se till att priset inte tillfaller någon eller några som emellanåt ägnar sig åt pseudovetenskap.

Vid flera möten under senhösten gäs det insamlade materialet igenom. I vissa fall är det tydligt att en kandidat står ut som en självklar pristagare. Lika ofta kan det ha utkristalliserat sig flera namn som anses likvärdiga. Dessa diskuteras vidare, och om inte total enighet nås röstar styrelsen och beslut tas på majoritetsbasis.

Flera faktorer anses vara viktiga när vi utser Årets folkbildare. Den mest självklara är naturligtvis att man verkat för god folkbildning. Med detta avses inte bara att ha förmedlat god vetenskaplig kunskap, utan att den är anpassad för att nå ut brett. Vi har massvis med duktiga forskare, journalister och andra aktörer, men en folkbildare skall kunna förmedla vetenskap på ett sätt som attraherar de breda folklagen. I vissa fall kan priset ges till någon som styrelsen anser har en potential att nå ut, men som kan ha nytta av både uppmärksamheten kring priset och prissumman för att underlätta sitt mål. En ytterligare faktor är om kandidaten gör en insats som egentligen inte är självklar. Att exempelvis Folkhälsomyndigheten ägnar sig åt folkbildning är naturligtvis bra, men det är också det man förväntar sig av dem. Som kontrast kan nämnas 2020 års folkbildare, Åsa Wikforss och Fri Tanke Förlag. Wikforss skrev en utmärkt bok om desinformation (*Alternativa Fakta*, 2020) som gavs ut av förlaget. Det var

berömvärt, men det som framför allt förärade dem priset var att de dessutom skänkte tiotusentals böcker till gymnasieskolor runt om i landet.

Motsvarande typ av resonemang har styrelsen även när det gäller utnämningen av Årets förvillare. Att man på en tv-kanal har program där man jagar spöken kan tyckas vara oseriöst, men samtidigt är det nog få som tar de påstådda andekontakterna på allvar. Om däremot etablerade dagstidningar eller nyhetsredaktioner som har förtroende hos allmänheten slarvar med faktakontrollen och sprider pseudovetenskap eller konspirationsteorier är situationen mycket allvarigare. Att man mitt i en nyhetssändning har inslag där knackningar på axeln påstås bota ångeststörningar eller att dagstidningar har hälsobilagor som på felaktiga grunder skrämmer upp läsarna är betydligt skadligare. Förutom den direkta skadan som felaktiga hälsoråd kan ge, undermineras också allmänhetens förtroende för de källor som bör anses vara mer pålitliga. I dagens medieklimat är det kanske den största faran.

Sabaton

Hårdrocksbandet Sabaton seglade tidigt upp som en stark kandidat till folkbildarpriset. Genom sin hemsida "Sabaton History Episodes" och youtubekanalerna "Sabaton History", som når hundratusentals fans i Sverige och miljoner internationellt, beskriver de ingående den historiska bakgrunden till deras krigstematiska låtar. Dessutom är de noggranna med att se till att den information de förmedlar faktakontrolleras av riktiga historiker. Bandet når alltså ut extremt brett med faktagranskad historisk kunskap. Dessutom är målgruppen, i våra ögon, kanske inte den typiska för vetenskapligt granskad information. Det är också tydligt att låtarna och bakgrundsinfomationen inte är generellt krigsromantiska. Att krig orsakar enormt lidande framgår, och det som möjligen romantiserar är det lidande och de uppoffringar individuella soldater får utstå. Ytterligare ett argument är att Sabaton skänker pengar till militär museer.

För att göra en noggrann kontroll av folkbildarkandidaten utsågs, enligt normal procedur, en medlem i styrelsen för att undersöka dem vidare genom att gå igenom vad som fanns att finna om gruppen i olika media. En annan styrelsemedlem (undertecknad) hade dessutom kvar kontakter i musikbranschen efter en tidigare karriär och hörde sig för om det fanns något negativt om bandet som cirkulerade där. Vid första åsyn kan de uppfattas som "krigiska" och man kan lätt tro att de, genom sin blotta uppenbarelse, hyser totalitära preferenser. Några sådan information framkom dock inte. Den enda invändning som hördes från musikerhåll var att de i vissa kretsar inte uppskattas då deras låtar är alltför trallvänliga för genren

– något som säkerligen också bidragit till att de är en av Sveriges internationellt mest framgångsrika artister. Rörande faktainnehållet på Sabatons historiekkanaler ombads två historiker – en av dem militärhistoriker – att granska vederhäftigheten. De hade inget att invända.

Den enda plumpen i protokollet som vi hittade var en spelning som Sabaton gjorde på det ryskockuperade Krim 2015. Denna spelning orsakade en del diskussion i styrelsen, men till slut gjordes bedömningen att denna typ av orkester har gjort hundratals internationella framträdanden och en åtta år gammal enstaka spelning inte borde diskvalificera dem. Det fanns inte heller några indikationer på att de stödde Rysslands invasion av Ukraina. Tvärtom – någon månad efter invasionen 2022 hade bandet,

i samband med att de besökte ett engelskt museum som de bidragit till ekonomiskt, i protest mot kriget vägrat att avfira en kanon och i stället bränt upp krutet från granaten i en symbolisk protest. Manifestationen återgavs i flera engelska tidningar och sändes även av BBC.

När Årets folkbildare valdes blev därför Sabaton med stor majoritet styrelsens val.

Diskussionen och drevet

Dagen då folkbildarutmärkelsen offentliggjordes var de första reaktionerna entusiastiska och nyheten spreds snabbt i media. Men, framåt lunchtid ringde tidskriften ETC en styrelsemedlem och menade att en av Sabatons medlemmar i en intervju 2016 i tidningen *Sweden Rock Magazine* år 2016 hade uttalat sitt stöd för Rysslands ockupation av Krim. Nyheten plockades snabbt upp av bland annat *Dagens Nyheter* och de båda förvillarna – *Expressen* och *Aftonbladet*. Styrelsen överrumplades av beskedet. Att intervjun från 2016 flugit under radarn var egentligen inte märkligt; den var publicerad i en papperstidning med en ganska snäv publik. Ett extra styrelsemöte sammankallades och beslutet blev att styrelsen noggrant, i lugn och ro, skulle undersöka vad som egentligen hade sagts i intervjun, om det hade bäring på beslutet om folkbildarpriset och om det möjligen fanns något annat vi hade missat under våra efterforskningar. Att bandets verksamhet varit folkbildande fanns det inget tvivel om, men det fanns också en moralisk faktor. Vi ville inte ge ett pris till några som stödde Rysslands invasion av Ukraina.

De efterföljande dagarna ägnades därför åt ytterligare research och för att analysera vad som faktiskt hade sagts

Karta över Krim, 1853

i den uppmärksammade intervjun där basisten Pär Sundström berättade om det intryck han fick när bandet spelade på Krim 2015:

”Åker man till Sevastopol upplever man knappast att de känner sig ockuperade, utan tvärtom. De har varit ockuperade i alla år för att de hamnade på fel sida när gränsen drogs mellan Sovjet och Ukraina. Under alla år har de känt sig som ryssar men behandlats som en liten del av Ukraina. Den framtidsutsikt som Sevastopol nu utstrålar är precis tvärtemot vad vi här hemma har blivit lurade att tro. Sevastopol vädrade morgonluft och var glada över det.”*

* Förmodligen är detta en felsägning, vilket antyds av den efterföljande meningen. Han menar förmodligen Ryssland (artikel-författarens anmärkning).

De följande dagarna förklarade också Sundström i en intervju i *Dagens Nyheter* att det han sagt i intervjun beskrev de intryck han fick 2015, men att han ansåg att ockupationen strider mot folkrätten och att bandets katalog av låtar är ett bevis på att det har krigats nog.

Diskussionerna i styrelsen kretsade kring hur man skulle tolka intervjun från 2016 och om Sundströms klarggande var tydligt nog. De flesta i styrelsen landade i bedömningen att det var otvetydigt att bandet tog avstånd från kriget – de hade tidigt manifesterat emot det och nu också klargjort sitt ställningstagande i intervjun med *Dagens Nyheter*. Sundströms intryck, att de han mötte i Sevastopol snarare kände sig som ryssar än ukrainare var inte heller anmärkningsvärt; i två västbaserade opinionsundersökningar 2014 respektive 2015 angav över 80% av de tillfrågade Krimborna att de definitivt ville tillhöra Ryssland.

Men styrelsen var inte enig. Tre styrelsemedlemmar röstade emot och en av dessa reserverade sig när det slutligen togs beslutet att Sabaton skulle få behålla folkbildarpriset. Dessa styrelsemedlemmar ansåg att bandets position inte hade klargjorts tillräckligt tydligt och ville dra tillbaka utmärkelsen.

För en förening som intensivt jobbar emot desinformation och för faktakontroll, var det en intressant upplevelse att plötsligt själva befinna sig mitt i ett mediedrev. En del av ifrågasättandet var helt rimligt och berörde hur man skulle bedöma spelningen på Krim 2015 och basistens uttalande från 2016. Men en stor del av det som nådde oss via mejl och som man kunde läsa i sociala medier tycktes basera sig på att de flesta bara läst rubriker eller delar av ingresser – eller helt enkelt hakat på vad någon

Storm, av Joseph Vernet.

annan tidigare hade missuppfattat. Föreningen utmålad som rysslandsvänlig och uppenbarligen köpt av onda krafter. Det var också intressant att se hur representanter från klassiska media hanterade rapporteringen. Här fick undertecknad ett klart intryck av att public service både ställde adekvata frågor och samtidigt gav föreningen möjlighet att förklara sig.

Samtidigt som många invändningar framfördes, var det många som var glatt överraskade över utmärkelsen. VoF fick från flera håll beröm för att vi satt lugnt i båten under den mediastorm som följde. Exempelvis, vid ett möte som två av styrelsemedlemmarna hade med en chef på Sveriges Radio några veckor senare ansåg denne att vi hade hanterat stormen på ett bra sätt; att inte agera direkt på mediedrevet utan att i lugn och ro göra en noggrann faktakontroll av invändningarna och sedan komma med ett beslut, uppfattades som seriöst och klokt.

Den uppjagade stämningen bedarrade också snabbt. När föreningen meddelade sitt beslut att priset stod kvar förmedlade de flesta redaktioner nyheten, och sedan lade sig dammet.

Om beslutet som togs var rätt, både sakligt och för föreningens bästa, kan naturligtvis fortfarande diskuteras. Men odiskutabelt är att Vetenskap och Folkbildning har fått enormt mycket publicitet och att det finns ett ökat intresse för vårt arbete. ✍

Dan Katz

Referenser

Sabaton History Episodes, <https://www.sabaton.net/sabaton-history/>

Sabaton History Channel på YouTube, <https://www.youtube.com/@SabatonHistory>

Kenneth Rapoza, "One year after Russia Annexed Crimea, Locals prefer Moscow to Kiev", *Forbes*, 20 mars 2015. <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2015/03/20/one-year-after-russia-annexed-crimea-locals-prefer-moscow-to-kiev/>

Mark Payne, "Swedish metal band Sabaton visit Hartlepool museum they helped from closure", *Hartlepool Mail*, 3 mars 2022. <https://www.hartlepoolmail.co.uk/heritage-and-retro/heritage/gun-battery-welcomed-swedish-band-supporters-3595129>

<https://www.dn.se/kultur/sabaton-utsedda-till-arets-folkbildare-men-petade-fran-eu-spellista/>